

Halina Orlińska

"Conservation and Planning", Alan Dobby, London 1978 : [recenzja]

Ochrona Zabytków 33/1 (128), 85-86

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE

Alan Dobby, *Conservation and Planning [Konserwacja i planowanie]*, Hutchinson of London 1978, 173 ss., 6 il., 4 tab.

Książka, wydana w serii „The Built Environment”, przeznaczona dla celów szkoleniowych oraz praktyków zaangażowanych w różnych dziedzinach planowania przestrzennego, omawia problematykę konserwacji zabytków w nawiązaniu do planowania przestrzennego. Autor — Alan Dobby — jest wysoko cenionym praktykiem, ale poprzednio był także wykładowcą na Politechnice w Oksfordzie. Jego obecna książka stanowi kompendium podstawowych wiadomości z zakresu polityki konserwatorskiej w Wielkiej Brytanii. Niezależnie jednak od informacji dotyczących Wysp Brytyjskich, czytelnik znajdzie w niej również informacje odnoszące się do innych krajów europejskich (m. in. także Polski), służące autorowi dla celów porównawczych.

Na całość książki składają się dwie części oraz pięć pozycji aneksu. Cennym dopełnieniem jest indeks rzeczowy oraz umieszczona na końcu każdego rozdziału bibliografia. Podział merytoryczny odbiega nieco od podziału formalnego, ponieważ rozdziały dotyczące zagadnień brytyjskich przeplatają się z rozdziałami omawiającymi problematykę pozabrytyjską. Ma to swoje uzasadnienie logiczne i stanowi zwartą tematycznie całość.

Część pierwsza — *The Concept and its Development (Zakres i rozwój pojęciowy)* obejmuje sześć rozdziałów zawierających omówienie zasady funkcjonowania mechanizmów polityki konserwacji. W rozdziale 1 — *Introduction (Wstęp)* — rozważa autor sens słowa „konserwacja” zwracając uwagę na jego podwójne znaczenie, stosowane w zależności od sfery działania. Raz dotyczy ono ekologii jako ochrony istniejących elementów środowiska (świat zwierzęcy, roślinny, ochrona przed zanieczyszczeniem, zapobieganie przed przeludnieniem), raz występuje jako pojęcie związane z zachowaniem elementów środowiska naturalnego w rozumieniu utrzymania równowagi między przeszłością i teraźniejszością.

W rozdziale 2 — *Rationale (Uzasadnienie logiczne)* — omówione są przesłanki leżące u podstaw ruchu konserwatorskiego oraz dyskusje toczące się wśród zwolenników i przeciwników intensywnej akcji zachowawczej. Argumentacja zwolenników konserwacji opiera się na założeniach historycznych, artystycznych i asocjacyjnych (wynikających z potrzeb psychologicznych). Ich adwersarze posługują się natomiast hasłem postępu, uważając że „ruch konserwatorski hamuje postęp zarówno w sensie materialnym, jak i rozwoju wyobraźni”. Autor zwraca uwagę, że „argumentacja obu stanowisk wywodzi się z epoki renesansu, co zakrawa na ironię”.

Rozdział 3 — *Legislation and Financial Framework (Ustawodawstwo i finansowanie)* — zawiera szczegółowe omówienie zasad rejestracji budynków zabytkowych, ich selekcji, rozwoju ustawodawstwa w zakresie wyznaczania obszarów chronionych, zabytków reliktowych, ochrony zabudowy sakralnej. Polskiego czytelnika uderza podział zabytków od strony formalnej na dwie grupy: tzw. *ancient monuments* (zabytki nie użytkowane) i *listed buildings* (zabudowa rejestrowana). Jako *ancient monuments* traktuje się zgodnie z ustawą z 1913 r. „każdą konstrukcję lub inny wytwór na ziemi czy pod jej powierzchnią... jaskinia czy wykopaliska, o ile stanowią one dziedzictwo narodowe warte zachowania”. Do tej grupy należą takie zabytki, jak Stonehenge, ale równocześnie dziewiętnastowieczne wiatraki. Są one objęte specjalnym wykazem, a wpisanie ich na listę *ancient monuments* określa się jako *scheduled*.

Nie włącza się do tej grupy budynków sakralnych będących w użytkowaniu zgodnie z ich pierwotną funkcją, ani też zabytków służących ciągle jako mieszkania. Jako pierwszy dokument prawny regulujący zaliczenie obiektu do grupy *ancient monuments* wymienia się ustawę z 1882 r. (*Ancient Monument Protection Act*), a instytucjonalne działania związane z umieszczeniem obiektów na tzw. *listed buildings* rozpoczęto w 1944 r., w wyniku zniszczeń wojennych. Rejestracją objęta jest różnego typu zabudowa zabytkowa, niezależnie od jej użytkowania, z wyjątkiem zabudowy reliktywnej, kościołów i własności Korony. Te dwie ostatnie grupy podlegają oddzielnym przepisom zachowawczym i innym zasadom finansowania. *Listed buildings* dzieli się na trzy kategorie obiektów w zależności od ich rangi historycznej i architektonicznej. W tym rozdziale omówione są również zasady finansowania działań dotyczących ochrony zabytków oraz wymieniono instytucje sprawujące nadzór nad realizacją polityki konserwatorskiej.

Rozdział 4 — *Conservation Interest Groups (Organizacje społeczne)* — daje przegląd instytucji i organizacji społecznych zajmujących się czynnie ochroną zabytków. Są one dużą siłą społeczną i stanowią podstawę szeroko zakrojonej akcji w Europejskim Roku Zabytków. Organizacje te dysponują częścią funduszy rządowych, ale przede wszystkim funduszami własnymi, pochodzącymi ze składek społecznych, dotacji instytucji, fundacji.

Rozdział 5 — *Foreign Conservation (Konserwacja za granicą)* — omawia zasady funkcjonowania i podstawy prawne polityki ochrony zabytków w innych krajach. Problematyka tych krajów (Francja, Holandia, Włochy, RFN, USA, Polska, ZSRR, NRD, Czechosłowacja, Węgry) ujęta jest od strony ogólnych zasad leżących u podstaw polityki konserwacji oraz pod kątem różnic występujących na kontynencie i Wyspach Brytyjskich. Stosunkowo najwięcej uwagi poświęca się Francji, Polsce i USA.

Rozdział 6 — *European Architectural Heritage Year 1975 (Europejski Rok Zabytków 1975)* — stanowi zakończenie części pierwszej, dając ogólny przegląd założeń konserwacji i jej polityki w różnych krajach.

Na tle poprzednich rozważań autor podsumowuje początki działań, atmosferę i wyniki akcji związanej z rokiem zabytków. Umieszcza wykaz krajów (24), w których powstały komitety narodowe i które włączyły się do tej akcji. W ujęciu tabelarycznym zestawia według krajów projekty wzorcowe (w liczbie 50) w 17 krajach zachodnioeuropejskich (w tym Cypr, Malta i Turcja). Rozdział kończy się wnioskami wynikłymi z konferencji w Amsterdamie (październik 1975), omówieniem charakteru uchwalonej Europejskiej Karty Dziedzictwa Architektonicznego i wypływającymi z niej wnioskami dla działalności konserwatorskiej.

Część druga nosi tytuł *Practical Consideration (Uwagi praktyczne)*. Składa się z trzech rozdziałów i w całości nawiązuje do polityki realizacji zasad konserwacji i zadań przed nią stojących na tle uprzednio omówionych podstaw prawnych i organizacyjnych.

Rozdział 7 — *National Policies and Principles (Zasady działania i polityka ogólnokrajowa)* — poświęcony jest problemom praktycznej

realizacji. Autor rozpoczyna swoje uwagi od przedstawienia strukturalnej hierarchii obowiązków i wzajemnych zależności instytucji i organizacji czynnie współdziałających w realizacji ochrony zabytków. Zwraca uwagę na rolę i znaczenie udziału władz lokalnych oraz nawiązuje do zasad kontroli konserwacji i planowania. Podkreśla rangę tzw. *conservation officer* i jego odpowiedzialność za realizację działań konserwatorskich. Stanowisko to (w pewnym sensie odpowiednik polskiego konserwatora zabytków) organizacyjnie mieści się w strukturze lokalnych władz planowania, występując równocześnie jako łącznik między władzą administracyjną a społeczeństwem. W rozdziale tym omówione są ponadto zasady konserwatorskie zawarte w projektach i ich realizacjach.

Rozdział 8 — *Local Conservation and Future Direction (Konserwacja na poziomie władz lokalnych i zadania na przyszłość)* — dotyczy udziału władz lokalnych w realizacji programów konserwacji. Na tym szczeblu najbardziej widoczne są różnice opinii w podejściu do działań konserwatorskich. Władze lokalne, będąc gospodarzami terenu, mają bowiem znaczny wpływ na przebieg realizacji projektów konserwatorskich zarówno w zakresie wykonawstwa jak i systemu finansowania.

W rozdziale tym omówione są również problemy nieodłącznie związane z konserwacją — zagadnienia komunikacji, rekreacji i turystyki.

Rozdział 9 — *Conclusion (Wnioski)* — zawiera ogólne uwagi dotyczące związków konserwacji z przebudową i rozbudową miast

A. B. de Vries, M. Tóth-Ubbens, W. Froentjes, *Rembrandt in the Mauritshuis* [Rembrandt w Mauritshuis], The Hague (Haga) 1978, Sijthoff and Noordhoff International Publishers B.V., 224 ss., ISBN 9028600280. Wstępem opatrzył H. R. Hoetink.

Chyba twórczość żadnego z malarzy nie doczekała się tylu badań naukowych i publikacji, co dzieła Rembrandta. Niestety cały dotychczasowy dorobek z tego zakresu rozproszony jest na wiele drobnych, oddzielnych problemów. Nawet szeroko określone badania przeprowadzone przez Laboratorium Muzeum Luwru nie zasługują na rangę kompleksowych, bo ograniczone zostały do przebadania obrazów Rembrandta z wykorzystaniem promieni o różnych źródłach (światło widzialne, nadfiolet, podczerwień i promienie Rtg.). Co więcej, wyniki dotychczasowych badań przeprowadzanych z osobna czasami wręcz wykluczają się wzajemnie, powiększając zamęt spowodowany m. in. brakiem publikacji prezentującej wyniki badań dotyczących większej grupy dzieł przypisywanych Rembrandtowi lub podsumowującej badania na ten temat. Pracę taką otrzymaliśmy wreszcie w 1978 r. i poniżej zamieszczamy jej omówienie.

W 1968 r. podjęto interdyscyplinarne, kompleksowe badania szesnastu obrazów przypisanych Rembrandtowi przez W. Martina, podówczas dyrektora Mauritshuis, w wydany w 1935 r. *Catalogue raisonné* jego pióra. Obrazy owe — to: *Autoportret młodego Rembrandta* (I), *Studium śmiejącego się mężczyzny* (II), *Głowa starca* (III), *Andromeda* (IV), *Pieśń pochwalna Symeona* (V), *Lekcja anatomii dra Nicolasa Tulpa* (VI), *Autoportret w kapeluszu z piórami* (VII), *Bathsheba* (VIII), *Portret siwowłosego* (IX), *Dwaj murzyni* (X), *Saul i Dawid* (XI), *Homer* (XII), *Autoportret starego Rembrandta* (XIII), *Studium starej kobiety* (1), *Minerwa* (2) i *Odpoczynek podróżnych* (3) (podaną w nawiasach numerację przejęto z recenzowanej pracy i znajdzie ona zastosowanie w poniższym omówieniu).

Publikacja składa się ze wstępu (s. 6—7 — H. R. Hoetink), wprowadzenia (s. 9—35), wykazu skrótów bibliograficznych (s. 36—37) i podzielonej na 16 rozdziałów części głównej, zatytułowanej *Obrazy* (s. 41—203). Całość uzupełniają cztery dodatki zawierające kolejno: przedstawienie metod stosowanych w badaniach technicznych; wyniki tych badań; wyciągi z wybranych dokumentów związanych z *Lekcją anatomii...* — a to: akt prawny regulujący lekcje anatomii, urzędowy akt osiedlenia się w Leiden rodziny Uylenburghów, wreszcie wyciąg z dokumentów przedstawiających zabiegi konserwatorskie, jakim poddawano obraz poczynając od 1700 r.; oraz dokumentację transakcji między Rembrandtem a sycylijskim kolekcjonerem Antonio Ruffo (*Homer*). W każdym z rozdziałów przedstawiono poszczególne, przebadane obrazy według stałego modelu. Omówienie rozpoczyna przedstawienie wymiarów obrazu, dalej jest informacja o sygnowaniu i datowaniu, wskazanie nume-

współczesnych. Autor daje tu niejako odpowiedź zarówno zwolnikom, jak i przeciwnikom konserwacji. Zwraca uwagę na potrzebę podwyższenia standardu zabudowy współczesnej, tak aby zastąpienie starej zabudowy, czasem wątpliwej wartości, zabudową nową przyczyniło się do poprawy estetyki naszego otoczenia.

Chyba najlepszym odzwierciedleniem idei autora są słowa: „*Co jest najbardziej obecnie potrzebne — to lepsza jakość nowej architektury i podwyższenie standardu remontów i adaptacji. Są to jednak wymagania, co do których nawet najsprawniej działające ustawodawstwo w zakresie planowania niewiele może uczynić.*”

Załączone aneksy stanowią fragmenty dokumentów i zarządzeń związanych z Europejskim Rokiem Zabytków. Wart wzmianki jest aneks 4, zawierający zestaw najważniejszych aktów prawnych obowiązujących obecnie w Wielkiej Brytanii, wydanych w ostatnim dziesięcioleciu.

Omówiana wyżej książka stanowi cenną pozycję informującą o stanie organizacyjno-prawnym, kształtowaniu się polityki konserwatorskiej i jej realizacji w Wielkiej Brytanii w powiązaniu z całokształtem systemu planowania. Autor ustosunkowuje się krytycznie do niedomogów istniejących w obecnym ustawodawstwie, do szerzącej się ostatnio tendencji podejmowania zbyt licznych przedsięwzięć konserwatorskich, do niekonsekwentnych niektórych decyzji, ale równie krytycznie odnosi się do niskiego standardu współczesnych działań architektonicznych.

Ogólnie należy stwierdzić, że praca Alana Dobby'ego stanowi cenne źródło informacji dla wszystkich zainteresowanych ruchem konserwatorskim.

Halina Orlińska

racji głównych ilustracji oraz katalogów, w których je odnotowano poczynając od Brediusa (1895) lub Valentiner (1909), a kończąc na katalogu Hoetinka (1977). Właściwe informacje zgrupowano w trzech częściach: dane techniczne, dane historyczne oraz ikonografia i styl opisywanego obrazu, a zamykają je obfite przypisy. Badania ikonologiczne przeprowadzili: A. B. de Vries — wieloletni (do 1970 r.) dyrektor Mauritshuis (analiza formalna) i M. Tóth-Ubbens — pracownica muzeum, autorka wielu publikacji o sztuce XVI i XVII w., w tym także o dziełach Rembrandta (analiza ikonograficzna). Każde opracowanie rozpoczyna się szczegółowym opisem przedstawienia, po czym podane są informacje o przedstawionym przez artystę zdarzeniu. Ich obfitość i precyzja jest wręcz imponująca. Co prawda ustalenie składu zespołu chirurgów asystujących drowi Tulpowi nie sprawiło Autorce większych trudności, nazwiska ich figurują na obrazie i znane są już z osiemnastowiecznych publikacji, ale udało się nawet z dużym prawdopodobieństwem ustalić nazwisko sekcjonowanego skazańca (Adriaan Adriaansz 't Kint) i datę jego egzekucji (31.I.1632). Trudno oczywiście ten i podobne fakty uznać za oryginalne osiągnięcia M. Tóth-Ubbens. Należy jednak zdać sobie sprawę, że zebranie tych z natury rzeczy rozproszonych informacji i po twórczej syntezie skompletowanie ich w zwięzłe, spójne opracowanie wymagało wielkiego nakładu pracy. Dalej Autorka poddaje analizie typy i symbole ikonograficzne i korzystając z wyników badań fizykochemicznych prostuje niektóre dotychczasowe poglądy bądź je uzasadnia. Za przykład niech posłuży obraz *Bathsheba*, w literaturze przedmiotu znany raczej jako *Zuzanna w kąpieli*. M. in. za trafnością drugiego tytułu miała przemawiać męska głowa wyglądająca z listowia. Niekoniecznie jednak musi to być jeden z podglądających starców. Równie dobrze może to być posłaniec z listem Dawida, tym bardziej że Rembrandtowi znane były trzy szychy Buytewecha poświęcone Bathshebie (*Toaletta Bathsheby*, *Bathsheba odbierająca list Dawida* i *Bathsheba czytająca list Dawida*), a ikonografia i kompozycja tego pierwszego — zdaniem Autorki — miała wpływ na ten obraz. Reszta wątpliwości rozwiązywała badania fizykochemiczne, bowiem okazało się, że głowę domalowano na doszukaną listwie, a te same badania wykazały, że Rembrandt nie miał z tym nic wspólnego. Obrazy Rembrandta nie są wolne od symboliki. Przykładowo dr Tulp, być może na własne życzenie, sportretowany jest jako Vesalius redivivus. W opracowaniu poddano także analizie uleganie przez Rembrandta cudnym wzorom kompozycyjnym i proces ich przetwarzania. Tworząc *Bathshebę* korzystał ze wspomnianych szychów oraz twórczości